

'We moeten niet te angstig zijn het strafrecht te veranderen'

De Rotterdamse strafrechter Jacco Janssen is geen doorsneerechter. Hij schuwt de media niet, twittert, en praat opgewekt, openhartig en met passie over zijn vak. De strafrechtspleging is toe aan vernieuwing, vindt hij. Procedures kunnen sneller en laagdrempeliger, met een blik op de toekomst. Als rechter probeert hij ruimte te geven aan slachtoffers, en verdachten die bereid zijn om inzicht te tonen verdienen een mildere straf. Zijn ideeën en manier van werken blijven niet onopgemerkt. 'Het is wat gek om het zo te zeggen, maar ik ben een beetje een hype op het moment. Ik word gevraagd voor de raarste dingen en zeg niet tegen alles ja', zegt hij lachend.

DOOR HENNEKE BRINK FOTO'S JOHN VAN HAMOND

Om meteen maar naar de kern te gaan: in hoeverre lukt het om in de strafrechtspleging niet alleen recht te spreken, maar ook het bredere belang van rechtvaardigheid te dienen?

Dat lukt vaak en soms ook niet, en ik heb daar ook een voorbeeld bij. Deze zomer hebben we als rechtbank uitspraak gedaan in de zaak die ging over een schietpartij op een zorgboerderij in Alblasserdam. Er waren drie doden, waaronder een jong meisje, en twee zwaargewonden. 37 benadeelde partijen waren naar de zitting gekomen: nabestaanden van de dodelijke slachtoffers, slachtoffers en anderen die de schietpartij van dichtbij hadden beleefd. Er was echt veel leed. Als rechtbank wilden wij de slachtoffers zo goed mogelijk bij de zitting betrekken. We hebben ervoor gezorgd dat ze op tijd wisten wat we zouden gaan doen, dat ze een goede plek kregen in de zittingszaal, dat ze wisten wanneer ze zouden mogen spreken en dat ze daar genoeg tijd voor zouden krijgen. Alles was perfect geregeld en het ging ook goed. Dat dachten wij tenminste, vooral omdat de nabestaanden na afloop van de zitting naar ons toe kwamen, sommigen tot tranen geroerd, om ons te bedanken. Eigenlijk een beetje een ongemakkelijk moment, omdat we nog geen

vonnis hadden gewezen, maar het was echt heel bijzonder. Mijn collega's en ik moesten ons wapenen tegen tranen en deelden bijna in het verdriet. Ik kreeg het gevoel dat we echt iets hadden betekend voor de slachtoffers en nabestaanden.

We legden levenslang op, en niet de dertig jaar met tbs die door de officier van justitie was geëist. De keuze voor die straf hadden we heel zorgvuldig en uitgebreid gemotiveerd in het vonnis, maar bleek een teleurstelling voor sommige nabestaanden en andere slachtoffers. Het strafproces was kennelijk minder helend dan het op het eerste gezicht had geleken. Ik heb hier geen oordeel over, maar het illustreert voor mij de relativiteit van wat op dat vlak in het strafproces mogelijk is. Hoe goed je ook met elkaar je best doet: advocaten, officieren van justitie, strafrechtadvocaten en slachtofferadvocaten, het blijft moeilijk.

Wat had de rechtbank anders kunnen doen?

Dat is een vraag die je eigenlijk aan de slachtoffers en nabestaanden zou moeten stellen. Maar ik denk dat het vooral te maken had met verwachtingen die bij hen zijn ontstaan over hoe

Henneke Brink
is redactielid van dit
tijdschrift.

de zaak zou lopen. We hadden geprobeerd in het vonnis onze beslissingen goed uit te leggen, maar het frame van de pers was toch een beetje: 'Hoe heeft de rechtbank dit kunnen doen?' Dus onze poging was op dat punt niet gelukt, en we kunnen er niets meer aan doen.

Zou het hebben geholpen als de nabestaanden waren betrokken in het ontwerp van het strafrechtelijke antwoord op het feit? En is er überhaupt een manier om dat te organiseren?

In een strafzaak is daarvoor altijd een zekere ruimte, dus ook in deze zaak hebben we dat geprobeerd. In het spreekrecht kunnen slachtoffers de strafrechter adviseren over de straf die naar hun mening moet worden opgelegd. Als strafrechter heb je dan doorgaans gelegenheid daarop te reflecteren en een beetje aan verwachtingenmanagement te doen. Maar er zijn ook zaken waar het bewijs flinterdun is en waar de slachtoffers toch een hele hoge straf willen. Als rechter kun je daar dan niet veel over zeggen en dan heb je het veel moeilijker.

De behandeling van de MH17-zaak wordt vaak aangehaald als voorbeeld van hoe het moet, omdat de nabestaanden daarin heel goed zijn betrokken. Maar ja, in die zaak waren er helemaal geen verdachten aanwezig. Het strafproces stond daar voor een groot deel in het teken van het grote leed van heel veel slachtoffers. Een heel mooi voorbeeld van hoe het kan, maar hier past een voorzichtige relativering. De omstandigheden waren uitzonderlijk.

Het leed van het slachtoffer is niet het enige doel voor het bepalen van een straf

Een ander punt is dat het leed van het slachtoffer niet het enige doel is voor het bepalen van een straf. De strafoplegging is gebonden aan strafdoelen: preventie, vergelding, bescherming van de samenleving, resocialisatie en herstel. In het vonnis zie je die doelen eigenlijk niet vaak meer expliciet genoemd, maar die moeten er wel allemaal inzitten, en als rechter moet je die afwegen. Soms bijten ze elkaar: resocialisatie rijmt lastig met vergelding in de uiterste vorm. In de hiervoor voorzichtig besproken zaak was vergelding misschien het belangrijkste doel. In andere zaken is dat minder vanzelfsprekend. Je kan dan bijvoorbeeld zeggen: in deze zaak geef ik het belang van resocialisatie wat meer gewicht, wat ook helpt met het doel van preventie, en dan kan de vergelding misschien een stukje minder. Maar die afweging moet je dan wel goed uitleggen in je motivering.

Het strafrecht is in essentie gericht op de toekomst, zowel voor de verdachte als voor het slachtoffer. Maar dat kijken naar de toekomst wordt bemoeilijkt doordat de verdachten, om allerlei redenen, doorgaans zwijgen in het strafproces. Dat is eigenlijk heel jammer. Als een verdachte erkent wat hij verkeerd heeft gedaan is dat de eerste stap op de weg terug. Bovendien helpt die erkenning het slachtoffer, die doorgaans graag wil horen wat de dader tot het feit heeft gebracht en met die kennis de gebeurtenis beter kan verwerken. En daarmee is ook de maatschappij beter af.

Ik stel mij voor dat de behoefte aan vergelding en de mate van erkenning door de verdachte werken als communicerende vaten: als een verdachte verantwoordelijkheid neemt is de behoefte aan zware strafoplegging waarschijnlijk minder dringend?

Inderdaad. Om de verdachte te 'helpen' eerder te erkennen wat hij heeft gedaan moet je het strafproces anders inrichten. Aan de voorkant moet het strafproces hem als het ware laten weten: 'Als jij bereid bent om naar de toekomst te kijken, dan zijn wij dat ook. Maar dan moet je ook bereid zijn het verleden onder ogen te zien.' Daarop moet hij in het strafproces kunnen vertrouwen. In Rotterdam hebben we een nieuw type zitting bedacht waarin die aanpak vorm krijgt, de STMK: Snelle Toekomstgerichte Meervoudige Kamer. Snelheid is belangrijk, zodat de verdachte, het slachtoffer en de maatschappij snel weten waar zij aan toe zijn en verder kunnen, en de blik op de toekomst ligt aan het hart van deze aanpak. Een derde component is een strafproces dat gemakkelijk en transparant is voor de verdachte, en dat hem ruimte geeft om te erkennen wat er is gebeurd. Het lijkt goed te werken.

Is daar een meervoudige kamer, een panel van drie rechters, voor nodig?

Ja, want het gaat om best zware zaken. Het idee is deels gebaseerd op de werkwijze van de enkelvoudige politierechter. Die behandelt vooral zaken waarin er relatief weinig schade is, minder leed voor het slachtoffer, en waarin de verdachte gemakkelijker erkent. De politierechter werkt ook wat informeler en de procedure gaat vaak snel. De voordelen van die manier van werken hebben we overgeheveld naar de meervoudige zitting, zonder de ernst van de zaken uit het oog te verliezen. In zwaardere zaken leidt toekomstgericht werken vaak tot oplegging van een gecombineerde straf, met niet alleen een onvoorwaardelijke, maar ook een groot deel voorwaardelijke gevangenisstraf. Dat verlangt een heel zorgvuldige en heldere motivering aan de hand van die genoemde strafdoelen, zodat de verdachte, het slachtoffer en de maatschappij goed begrijpen hoe en waarom voor zo'n straf is gekozen. Als het goed gaat in dat proces is iedereen blij.

Overigens wordt dit soort type zittingen nu nog niet georganiseerd in slachtofferzaken, die gaan over gewelds- en zedendelicten bijvoorbeeld. Maar daar moeten we wel naar toe. Ook in dat soort zaken zoeken we naar een oplossing voor iedereen – dus niet: 'Hij moet sowieso levenslang'. Na de strafzaak zouden zowel het slachtoffer als de dader die labels, etiketten of stempels zo snel mogelijk moeten kunnen loslaten om weer gewoon 'mens' te zijn. Dat is in de kern waar het strafrecht voor is.

Zou met de inzet van mediation, in of naast het strafprocesrecht, misschien een deel van de tekortkomingen van het formele systeem kunnen worden weggenomen?

In het civiele recht biedt mediation een goede mogelijkheid om er samen uit te komen. In het strafrecht kan dat natuurlijk ook. Daarbij moet je er alleen wel rekening mee houden dat er naast het individuele ook altijd een publiek belang aan de orde is. En hoe groter de zaak, hoe groter dat publieke belang ten opzichte van het individuele belang van het slachtoffer en de verdachte.

Mensen verwachten vaak dat ik een groot voorstander ben van mediation in het strafrecht. In het verleden was ik dat juist niet zo, met name omdat ik niet zag hoe het goed in het strafproces kon worden ingepast. Het leek mij vooral passend na de opsporing, voordat justitie moet beslissen over vervolging van de verdachte. Immers, misschien kun je het maatschappelijk belang bij vervolging laten varen als de dader en het slachtoffer er in een mediation al samen zijn uitgekomen. Vervolgens kreeg ik als politierechter te maken met mediations die tijdens het strafproces hadden plaatsgevonden. Ik moest daar dan rekening mee houden bij mijn strafoplegging, maar niemand legde mij uit hoe. En hoe groot is het resterende maatschappelijk belang als er een geslaagde mediation is geweest? Of een andere vraag: wat voor invloed heeft het op de mediation dat de verdachte nog niet weet hoe hij er in zijn strafzaak aan toe is? Dat gezegd hebbend: ik zie de effecten van het strafproces, alles wat daarin gebeurt, als rimpels in een vijver. Hoe beter het strafproces verloopt, hoe meer tevreden iedere deelnemer daarmee is, hoe sneller de vijver weer vlak wordt. En hoe groter de zaak, hoe moeilijker dat is. Soms zijn het golven. Zo beschouwd is alles wat bijdraagt aan het terugbrengen van rust in die vijver meegenomen. In veel gevallen hebben de dader en het slachtoffer na het strafproces nog met elkaar te maken: ze kennen elkaar of zullen elkaar weer tegenkomen. In zo'n geval kan mediation hen goed helpen. Maar nogmaals: hoe je het inpast is niet vanzelfsprekend.

Ik ben daarom heel gelukkig met de pilot die nu loopt in de rechtbanken Zeeland-West-Brabant, Gelderland en Overijssel, die de rechter de mogelijkheid geeft een zaak te beëindigen zonder een inhoudelijk oordeel te vellen over de zaak. Maar in grotere zaken kan zo'n beëindiging natuurlijk niet zomaar. Stel, er is een moord gepleegd, dan kun je niet zeggen: de verdachte en de nabestaanden zijn eruit, het is wel goed zo.

ik ben ervan overtuigd dat 'zaaksgericht' werken de sleutel is tot succes

Ik zou de beslissing in de ernstigere zaken daarom liever relateren aan die strafdoelen. Dan kun je zeggen: het herstel is geregeld, want de nabestaanden en de verdachte hebben in mediation afspraken gemaakt. Daar hoeven we de straf dus niet voor op te leggen. Maar wat verlangen de andere strafdoelen, die van vergelding en preventie?

Als u morgen één ding mocht veranderen in het strafrecht, wat zou dat dan zijn?

Dan zouden we niet langer 'zittingsgericht' werken, maar 'zaaksgericht'. Ik ben ervan overtuigd dat dat de sleutel is tot succes. Stel je voor: als ik een zitting heb begin ik het liefst zo kort mogelijk daarvoor, soms pas een paar uur van tevoren, met de echte voorbereiding. Dat doe ik omdat het dossier dan zo compleet mogelijk is, zodat het bestuderen daarvan zo min mogelijk tijd kost. Vlak voor de zitting komt er vaak nog een reclasseringsrapport, of legt de verdachte toch een bekende verklaring af. Als ik een dag eerder begin mis ik soms zo'n tien procent van de stukken, als ik nog eerder begin is dat nog meer. Maar het is eigenlijk heel gek dat ik als rechter pas zo laat mogelijk betrokken wil zijn bij een zaak. Ik denk daarom dat het goed zou werken als één rechter gedurende het gehele proces de regie voert over een zaak: een zaaksgebonden rechter.¹ Die rechter kan vanaf dag één de zaak 'klein' en gefocust houden: de kern uit de zaak halen en die met de verdachte bespreken, en fungeren als aanspreekpunt voor alle partijen. Zo groeit dat contact, en ik denk ook: het vertrouwen van procespartijen en maatschappij.

Dat voedt een persoonlijk betrokkenheid van de rechter. Kan dat probleemloos?

Dat is waar iedere criticus op focust: dat de rechter te dicht op de zaak komt en een te regisserende rol krijgt terwijl de officier van justitie eigenlijk *dominus litis* is. Daar staat tegenover dat het niet goed kan zijn dat de rechter die de zaak moet beoordelen op zo'n afstand komt te staan als nu het geval is. Dat de verdachte misschien wel zes, negen, of twaalf rechters heeft gezien voordat de zaak op zitting wordt behandeld – en dan zitten er wéér andere mensen om zijn zaak te beoordelen. Ik begrijp dat de rechter vanuit een gezagsverhouding boven de partijen moet blijven staan, maar we moeten ook niet te angstig zijn voor verandering als iets niet goed gaat of vastloopt. Dat is moeilijk. In de rechterlijke macht hechten we aan vastigheden en aan waarborgen, en dat is ook heel goed. Nieuwe ideeën zijn daardoor altijd voorzichtig welkom, maar ook een beetje eng.

Voorheen dacht ik dat mensen 'tegen' waren als ik weinig enthousiasme voelde voor een vernieuwend idee. Maar dat is niet zo. Mensen zijn doorgaans niet 'voor' omdat ze niet meteen zien 'hoe'. Dan wijzen zij bijvoorbeeld op de beperkingen van de wet. Maar veel problemen van het strafstelsel hebben daar helemaal niets mee te maken. Zo hebben wij bijvoorbeeld ooit bedacht dat we verdachten in voorlopige hechtenis met voorrang berechten. Daar zit een zekere logica in, maar het staat niet voorgeschreven in de wet. Dat heeft ertoe geleid dat onze zittingsagenda goeddeels is ingericht op die voorlopige hechtenis. Als een verdachte niet langer in voorlopige hechtenis zit, valt zijn zaak van onze agenda, en komt die ook niet snel meer terug. Op die manier is er een 'agendabelang' ontstaan bij de voorlopige hechtenis van verdachten, terwijl dat nooit zo was bedoeld. Hierdoor zijn we – nu – veel tijd kwijt aan pro-formazittingen die alleen gaan over de voorlopige hechtenis, terwijl we de zaak bij wijze van spreken al twee keer hadden kunnen afdoen als die meteen op zitting was gebracht. Maar je kan dit systeem alleen doorbreken door anders naar de voorlopige hechtenis te kijken en meer mensen in vrijheid hun proces te laten afwachten. Dat vergt een andere manier van denken en doen, en dat kost tijd.

Tot slot: is er een specifieke ervaring die uw visie op de strafrechtspleging heeft gevormd?

Dat was een zaak die ging over de diefstal van eindexamens, in 2013. Een groep van elf jongeren, van een islamitische school, hadden via een dakraam ingebroken in hun school en

hadden landelijke eindexamens gestolen uit de kluis, gekopieerd en verkocht. De gevolgen waren enorm. Duizenden scholieren moesten opnieuw eindexamen doen. Het algemene sentiment was naar: 'ons' Nederlandse eindexamen was besmet door 'die buitenlanders'. We hebben toen heel bewust ons best gedaan het proces zo open, transparant en duidelijk mogelijk te organiseren. De inhoudelijke behandeling ter zitting werd gefilmd door de NOS, en daar werden in het achttien uur journaal maar liefst twaalf minuten aan gewijd. Dat was ongekend. Het ging in die zaak eigenlijk gewoon om kinderen – die natuurlijk moesten worden gestraft, want wat ze hadden gedaan en wat er was gebeurd was heel erg. Dat hadden ze ook al gevoeld: ze mochten zelf geen eindexamen doen, en hadden allemaal al in voorlopige hechtenis gezeten – sommigen een maand, anderen een week. Die periode van hechtenis hebben we omgezet naar een gevangenisstraf, zodat het daarmee klaar was, en daarbij hebben we taakstraffen opgelegd. Het vonnis waarin dat was toegelicht, dat we hebben voorgelezen, was echt prachtig.² We straffen mild, maar niemand vond dat gek. Iedereen die de zitting had gezien dacht bij het vonnis: 'Ja natuurlijk!' Dat heeft voor mij iets veranderd. Ik zag wat het doet als je dichterbij komt, en gewoon uitlegt waar het om gaat, in het licht van die strafdoelen. Wat helpt: ik ben van huis uit een beetje 'gewoon', en dat was in de rechterlijke macht niet de norm. We waren lange tijd over het algemeen wat formeel, met onze toga's. Het lukt ons steeds beter dat los te laten, zonder ons 'gezag' te verliezen. De mensen waar we het voor doen zijn vooral positief over die andere aanpak. ■

NOTEN

1. En een zaaksgebonden gerechtsjurist.
2. De tekst van het uitgesproken vonnis is terug te vinden op de website www.rechtspraak.nl, kenmerk: ECLI:NL:RBROT:2014:957 en ECLI:NL:RBROT:2014:960.